

Richard Gruneau – John Horne (ed.):
Mega-Events and Globalization. Capital and Spectacle in a Changing World Order.
 London – New York: Routledge, 2016, 233 s.

Český konzument velkých sportovních událostí se v roce 2016 mohl těšit z bohatého programu. Sotva se „parta hladových vlků“, jak národní hokejové reprezentanty nazval obránce Michal Kempný, vrátila z mistrovství světa v Rusku, vyrazili s heslem „jeden za všechny a všichni za jednoho“ čeští fotbaloví „mušketyři“ do Francie na mistrovství Evropy, které díky bývalému prezidentovi UEFA trvalo neuvěřitelné čtyři týdny. Teprve v Riu de Janeiro však nedlouho nato vypukla pravá sportovní orgie, jež po 14 dní byla globálním opiem a českým fanouškům dala desetkrát podnět k radosti. Před mediálně nafouknutým sportem nemohl minulý rok nikdo uniknout. Nic přitom nenásvědčuje tomu, že by se v blízké budoucnosti upustilo od zásady „rychleji – výše – dráž“, jež některá sportovní klání transformuje do předdimenzovaných, celosvětově prožívaných show.

Politický, ekonomický, sociální a kulturní vliv megalomanských sportovních akcí, pro něž se v zahraniční literatuře vžil termín „sport mega-events“, nabyl v posledním čtvrtstoletí takové síly, že zákonitě vzbuzuje zájem mezi příslušníky různých vědeckých oborů. Paradigmatické publikace vycházejí zejména v londýnském nakladatelství Routledge, které mimo jiné určuje trendy i ve výzkumu vztahu mezi sportem a genderem či sportem a médií. Před třemi lety vydalo nakladatelství například knihu *Security and Sport Mega Events* o bezpečnosti při mega-eventech, v roce 2015 vyšla publikace *Mega-Event Cities. Urban Legacies of Global Sports Events*, týkající se stop, jež mega-eventy zanechaly ve tváři měst, a na tento rok jsou naplánovány novinky *Leveraging Mega-Event Legacies, Mega-Events and Urban Image Construction* a *Sport, Media and Mega-Events*.

Na internetových stránkách nakladatelství byly již v roce 2016 uveřejněny obsahy a krátké abstrakty těchto knih. Z nich bylo možné vytušit, že plánované publikace nebudou prosty ostré kritiky mega-eventů. Pronikání za pozlátka událostí a rozkrývání problémů totiž tvoří

hlavní námět soudobého bádání o sportovních mega-eventech. Četné sborníky a studie analyzují dalekosáhlý, někdy i nevratný katastrofální dopad těchto akcí na městský, potažmo státní rozpočet, na infrastrukturu a sociální složení hostitelských oblastí, stejně jako na demokratické hodnoty a životní prostředí. Martin Müller z Ústavu geografie (Geographisches Institut) curyšské univerzity dokonce ve studii pro *Journal of the Planning Association* píše právě o mega-event-syndromu, napadajícím v různé intenzitě každé město, které se rozhodne pořádat sportovní událost globálního formátu. Snad žádná z dosavadních publikací se však problémům spjatým se sportovními mega-eventy nevěnovala s takovou pronikavostí jako recenzovaný sborník, který v nakladatelství Routledge vznikl příznačně v olympijském roce 2016.

Jeho editoři Richard Gruneau ze School of Communication vancouverské Simon Fraser University a sociolog John Horne z anglické University of Central Lancashire mu dali název *Mega-Events and Globalization* s podtitulem *Capital and Spectacle in the Changing World Order*. A hned zde začíná první velký problém, poněvadž takto vágně formulovaný titul může u čtenáře vyvolat očekávání zcela jiných témat, než která jsou na dalších stránkách knihy rozebírána. Je-li název neurčitý, připadá o to větší význam vstupní kapitole, aby jasně definovala, co je „mega-event“, co je „changing world order“ a kde se toto vše odehrává. Uspokojivou odpověď však *A critical introduction* dává pouze na otázku teritoriálního vymezení – vysloveným přáním autorů bylo soustředit se primárně na „non-Western contexts, such as East Asia, the so-called BRICS (Brazil, Russia, India, China, South Africa) and areas of the world often designated as ‚the Global South‘“ (s. 6). Při definování „mega-eventů“ a zkoumaného období se zato vydavatelé uchylují k mlhavým slovům.

Termín „mega-event“ přitom vůbec není tak jednoznačný, jak by se na první pohled mohlo zdát. Nejenže se v akademickém prostředí kromě tohoto pojmu pracuje ještě s jinými, významově podobnými obraty typu „hall-mark-event“, „special-event“, „major-event“ či „giga-event“, ale samotný výraz „mega-event“, jenž se jako neologismus objevil v 80. letech

minulého století, získal v průběhu let minimálně deset definic. Módním slovem „mega-event“ jsou tudíž s chutí označovány nejrozličnější události od olympijských her a světových výstav EXPO přes evropský fotbalový šampionát a americký Super Bowl až po různé summity a kongresy, aniž by se nad určením a měřitelností onoho „mega“ hlouběji uvažovalo. Ve výše zmíněné knize *Security and Sport Mega Events* dokonce již jakékoli přemítání o významu slova „mega-event“ chybí.

Tak daleko sice editoři recenzovaného sborníku nezašli, nicméně jejich úvodní sémantický rozbor, založený na více jak 15 let starých úvahách Maurice Rocheho, je pohříchu zjednodušující a už vůbec ne aktuální. Že zůstala nezhledněna například definice Martina Müllera, který v roce 2015 v periodiku *Leisure Studies* vymezil přijatelná a empiricky stanovitelná kritéria pro určení mega-eventů, je o to více překvapující, vezme-li se v potaz, že Christopher Gaffney, jeden z autorů sborníku, působí na tomtéž ústavu jako Müller a spolupracuje s ním na některých projektech. Kdyby však Müllerovy teze našly v Gruneauově a Hornově sborníku uplatnění, některé analyzované sportovní akce by zřejmě nesplnily podmínky pro to, aby mohly být označeny jako mega-events.

S velkou pravděpodobností by knihu musel opustit příspěvek o elektronickém sportu a jeho spektakulární celebraci ve formě World Cyber Games. Kromě sporné kategorizace dnes již zaniklých World Cyber Games coby mega-eventu vybočuje studie z řady zbylých článků o sportovních mega-eventech ještě z toho důvodu, že elektronický sport nebyl dosud za sport obecně uznán. Elektronický sport čili pro-gaming vyvolává fundamentální otázku, co pod termínem „sport“ vůbec chápat, a podněcuje k přehodnocení všech úvah, které v minulých staletích o pohybových aktivitách byly učiněny. Pokud se součástí sborníku stala studie o elektronickém sportu, měli vydavatelé povinnost v úvodu přemýšlet o komplikované relaci mezi tradičním sportem a moderním elektronickým sportem a ne celý vztah těchto dvou fenoménů vyřešit tím, že v názvu knihy využili všeobecnějšího pojmu „mega-events“ namísto „sport mega-events“.

Jestliže k obsahu termínu „mega-event“ se vydavatelé v úvodu vyjádřili alespoň několika větami, k časovému vymezení „měnicího se světového pořádku“ neřekli nic. Při pohledu na události, které jsou v jednotlivých příspěvcích studovány, vychází najevo, že autoři svůj fokus zaostřují na uplynulou dekádu a zároveň neobjektivně vyhlížejí do budoucnosti. V úvodní studii se ovšem zešíroka mluví o neoliberalismu či globalizaci trhu a médií, tedy o jevech, které se začaly v minulém století a již tehdy také ovlivňovaly velké sportovní akce. A tak zůstává nejedna úvaha, která se vynoří po přečtení názvu knihy a rovněž po přečtení úvodu, opatřena otazníkem. Gruneauovo a Hornovo „introduction“, třebaže plné pozoruhodných postřehů, nezbyvá než vnímat jako co nejobjektivněji projektovanou střechu, pod kterou se měly vejít všechny dodané příspěvky.

Které události nakonec našly cestu do recenzovaného sborníku? Kromě fotbalového mistrovství světa v Jihoafrické republice (2010), Brazílii (2014) a Kataru (2022) to jsou olympijské hry v Riu de Janeiru (2016), částečně rovněž v Mexiku (1968) a Pekingu (2008), asijské hry v Guangzhou (2010) a Inčchonu (2014) a v neposlední řadě také akce elektronického sportu, které se avšak opravdovými mega-eventy údajně stanou až v budoucnosti. Nesporný důraz přítom spočívá na olympijských hrách v Riu de Janeiru, jimž se věnují hned čtyři z celkem jedenácti studií. Kdyby se tematický zájem autorů rozložil rovnoměrněji a například jako pendant k asijským hrám byly zohledněny i africké nebo panamerické hry, získala by kniha mnohem reprezentativnější a ucelenější charakter.

Na zvolených sportovních akcích si autoři předsevzali dokumentovat příčiny atraktivity mega-eventů pro města BRICS a globálního jihu, prezentovat negativní projevy pořadatelství v politicko-ekonomické a sociální oblasti, stejně jako přemýšlet o interdependenci mezi mega-eventy a globálním rozložením kapitálu a moci. Pro zmapování takového komplexní problematiky měli přispěvatelé do sborníku kvalitní předpoklady. Výzkum mega-eventů již dlouho patří k jejich předním vědeckým zájmům a na svém kontě mohou vykázat úctyhodný přehled studií či publikací s obdobnou tematikou. Platí

to zejména pro nejprominentnějšího ze všech autorů, politologa Julesa Boykoffa, který proslul knihou o oponentech olympijských her *Activism and the Olympics* a dále často citovanou publikací *Celebration Capitalism and the Olympic Games*, věnující se stinné stránce provázanosti kapitálu a mega-eventů.

Boykoff svou erudovanou práci na poli sociologie, geografie, environmentálních studií, sportovní vědy a politologie ideálně zosobňuje interdisciplinarností, jež je centrální charakteristikou sborníku o mega-eventech. Po úvodním slovu vydavatelů se v knize vedle Boykoffovy studie sešly texty sociologů Ashwina Desai a Kevina Foxe Gothama, reprezentantů komunikačních věd Jamese Comptona, Dal Yong Jina a Michaela Borowého, kineziologů Simona C. Darnella a Roba Millingtona, geografů Christophera Gaffneye a Hyun Bang Shina, profesora afrických studií a angličtiny Granta Farreda a expertů na problematiku urbanismu Carlose Vainera a Anne-Marie Broudehoux. Všichni přinášejí se svým specifickým, nezděděným esejistickým stylem zároveň pozoruhodné metody a neotřelé náhledy. Různá národnost autorů a jejich působení na prestižních severo- i jihoamerických, afrických a evropských univerzitách ještě více okořeňují podmanivou myšlenkovou melanž, která je čtenáři na stránkách sborníku předestřena.

Za teoretický Archimedův bod, o který autoři opřeli své myšlenky při kritice současných mega-eventů, byla zvolena politická ekonomie. Vycházející z ideových podnětů alter-globalizace se snaží vyzdvihnout hodnotu levicových stanovisek jakožto nástroje pro obnažování problémů neoliberalismu posledních desetiletí. Výjimkou tudíž v textech nejsou odkazy na Karla Marxe, Bedřicha Engelse nebo marxistického myslitele Davida Harveyho. Díky tomuto přístupu jsou autoři schopni ve svých studiích vykreslit imponující a velice přesvědčivý obraz sociální nespravedlivosti, jež má v jejich podání své příčiny v napojení sportovních mega-eventů na globální trh a tok kapitálu.

Při organizování akcí otevírají neprůhledné smlouvy široký prostor pro defraudace, korupce, pochybné investice a spekulace – Kevin Fox Gotham a Christopher Gaffney ukazují, že to jsou především lokální elity, které dovedně

tyjí z přílivu kapitálu, zvláště podaří-li se jim propojit s připravovanými mega-eventy ještě další projekty. Ve studii Hyuan Bang Shina si lze udělat konkrétní obrázek na příkladu města Inčchonu, jehož političtí představitelé pojali organizaci asijských her jako pobídku k rozsáhlé městské přestavbě. Realizace takovýchto obřích zakázek vyžaduje pevnou ruku. Z Ria de Janeira se podle Carlose Vainera vlivem ojedinělé kumulace sportovních akcí – Panamerických her 2007, světového šampionátu ve fotbale 2014 a olympijských her 2016 – dokonce zrodilo „city of exception“, město, v kterém se ustanovila jakási politicko-podnikatelská chunta, bohorovně ignorující při plnění smluvních podmínek s FIFA a IOC platnou legislativu i demokratické zásady. Pro většinu obyvatel hostitelských měst tedy mega-eventy neskytají žádné ekonomické výhody a už vůbec ne zlepšení životních podmínek. V Jihoafrické republice, jak popisuje Ashwin Desai, stejně jako v Riu de Janeiru či Pekingu, jak zase líčí Anne-Marie Broudehau, Kevin Fox Gotham či Christopher Gaffney, byly ulice, ba celé čtvrti „vyčištěny“ od sociálních minorit, které by mohly svou přítomností poškodit nový, „vypulírovaný“ image města, a statisíce lidí byly nuceně vysídleny, aby pokračoval proces bezohledné gentrifikace nebo aby se uvolnilo místo pro stádo bílých slonů. Mega-eventům je ovšem vlastní sebedestruktivní potenciál, který Grant Farred nazývá jako „autoimunitní“. Hněv všech, kdo byli kvůli mega-eventům poškozeni, většinou eskaluje do masových protestů, které pomocí médií a sociálních sítí získávají podporu ve všech částech světa. Většina autorů neopomíná konflikt mezi kapitálově privilegovanými a znevýhodněnými skupinami tematizovat a Jules Boykoff z něj učinil hlavní námět svého příspěvku o Soči. Škoda jen, že ani v jedné studii napadl návrh na řešení kritizovaných problémů – již jednou zmíněný Müllerův článek o mega-event-syndromu by zde mohl platit za vzor – a že věcný rejstřík, který by příbuzná témata studií mohl elegantně svést dohromady, neodkazuje vždy důsledně.

Jakkoli je politicko-ekonomický přístup autorů ke zkoumané látce legitimní a jakkoli dovoluje vytknout nejzávažnější negativní aspekty mega-eventů, to znamená finanční,

infrastrukturní a sociální problémy hostitelských lokalit, nedokáže se stejnou pregnantností osvětlit perspektivy i jiných aktérů, jako například diváků a samotných účinkujících, stejně jako neumožňuje přihlídnout k problémům, jež s kapitálem souvisejí méně, ne-li vůbec. Za jeden z takových problémů lze považovat utvrzování maskulino-femininní dichotomie, kterou mega-eventy vlivem médií šíří po celém světě. Sport zná jen mužské a ženské kategorie, nicméně realita takto černobílá není. Na olympijských hrách v Rio de Janeiru se tím pádem opět krčilo rameno nad běžkyňou Caster Semenyaovou, která do bipolárních pohlavních schémat nezapadá. Diskriminaci pohlavně „abnormálních“ jedinců doplňuje při velkých sportovních akcích neméně povážlivé přizívování nacionalismu. Sportovní mega-eventy nemají nic společného s proklamovaným usmiřováním národů. Národní vlajky, hymny, mužstva a dresy spolupomáhají vytvářet pocit národní identity a měření sil soupeřů vyvolává pokaždé historické reminiscence. Stačí znovu připomenout olympijské hry v Rio de Janeiru. Ve spektakulárním finále v ragby tým Fidži nevidaným způsobem roznesl na kopytech tým Anglie, již pacifický ostrovní stát kdysi přináležel jako korunní kolonie. Pro Fidži bylo symbolické vítězství podnětem, aby svůj repertoár státních svátků promptně rozšířilo o „Den oslavy první zlaté medaile“. Nic ovšem národní hrdost, potažmo méněcennost neumocňuje více nežli medailové pořadí národů. Pro některé státy je počet medailí natolik důležitý, že jsou schopny pro jeho navýšení učinit cokoli, a to i na úkor sportovního vyžití širších vrstev. Rio de Janeiro může do třetice posloužit jako příklad. Za nápadnou medailovou sklizinu Anglie stála masivní státní subvence disciplinám, jež slibovaly olympijský úspěch, zatímco ostatní disciplíny včetně amatérského sportu přišly při rozdělování peněz zkrátka – 52 % anglických dětí proto údajně neuplave ani 25 metrů. Rovněž Německo by bylo rádo vidělo více než 42 medailí a zvažuje nyní po anglickém vzoru zavedení pochybného systému „žádná olympijská medaile – žádná finanční podpora“. Na příkladech genderu, nacionalismu a protežování profesionálního sportu je evidentní, že podnětů ke kritice mega-eventů je přemnoho

a politická ekonomie není jedinou cestou k jejich podchycení.

S politicko-ekonomickou perspektivou se pojí ještě jedna výrazná obtíž. Nejenže nepostihuje všechny problémy mega-eventů, ale je navíc odkázána na nesnadno interpretovatelné prameny. Přehled použité literatury v závěru každé ze studií nabízí čtenáři rozmanitý korpus materiálů. Často se mezi tituly objevují podklady internetové proveniencce a třeba Jamesi Comptonovi jsou zprávy z Twitteru relevantním zdrojem pro jeho tezi o akceleraci globálního kapitálu za pomoci digitálních médií. Jediný Christopher Gaffney se však – byť velmi krátce a až v závěru své práce – zamýšlí nad hodnotou dostupných pramenů a poukazuje na jejich chaotičnost a zastřenost. Celý problém má ale mnohem hlubší pozadí, které autoři ne plně reflektují. Je totiž nutné uvědomit si, že mezi politiky, podnikateli, lobbisty, investory, stavebními firmami a dalšími aktéry, vtaženými do organizování mega-eventů, cirkulují tisíce fyzických a elektronických dokumentů, o nichž nezsvěcení nemají pražádné ponětí. Jak je poté možné spoolehnot se na oficiální úřední údaje zveřejněné na internetu? A co teprve články v novinách, na které se autoři nezděří odvolávají? Přebírání informací z periodik, aniž by zároveň byla položena otázka po původu pisatele, intenci periodika, způsobu jeho financování a vůbec ohlasu u veřejnosti, v sobě skrývá hrozbu dezinterpretace.

S prameny, které jsou badatelům momentálně k dispozici, lze nadto všehovšudy komentovat současný stav, ale nikoli předvídat budoucnost. K co nejpřesnějšímu stanovení dopadu mega-eventů navrhuje Allan Brimicombe, profesor na University of East London, ve dva roky staré studii *How do we measure legacy?*, aby se změny v dané lokalitě začaly sledovat od počátku kandidatury na pořádání mega-eventu a aby se následně s využitím statistických metod systematicky pozoroval další vývoj dlouho po ukončení akce, neboť „many of the profound transformations are likely to take fifteen to twenty years to fully emerge“. Možná tedy, že ve 30. a 40. letech 21. století vyvstane potřeba některé závěry z recenzovaného sborníku částečně upravit. Allan Brimicombe deklaruje ještě jeden zásadní postřeh: „In order to understand

the net effect of a legacy [...], it's important to establish what the counterfactual is. The counterfactual represents what would have happened anyway without the mega-event.“ Příspěvky v knize *Mega-Events and Globalization* někdy vyvolávají dojem, jako kdyby právě mega-eventy představovaly iniciační bod veškerých pozdějších trablů hostitelských měst. V návaznosti na Brimicomba se lze ovšem tázat, zda by se mnohé z toho neudálo i bez mega-eventů.

Pro české publikum má kniha přes všechny naznačené slabiny nepopiratelný význam zejména ze dvou důvodů. Každý z příspěvků jednak podněcuje kritický náhled na velké sportovní akce a nutí k jejich diferencované recepci, jednak poskytuje rozličným disciplínám vynikající impulsy k novým směrům výzkumu. Jako mimořádně atraktivní se jeví aplikovat teorie a metody, které kniha o mega-eventech a globalizaci přibližuje, na všesokolské slety. Jistěže tyto festivity nejsou hodny označení „mega-event“. Nazývat je tak by znamenalo přenášet moderní pojmosloví na zdánlivě podobné fenomény dávné minulosti, nehledě na to, že slety neplní kritéria nejčastěji kladená na mega-eventy, pro příklad globální mediální dosah nebo investice v řádu milionů dolarů. Přesto slety, podle Miroslava Tyrše národní „Olympie“, představovaly společně se slavnostmi německých turnerů největší tělocvičné přehlídky ve střední Evropě. Počet organizátorů, účastníků i diváků byl ohromující, informace protékaly všemi tehdy dostupnými médii a jednoho bílého slona v podobě gigantického strahovského stadiónu slety zanechaly také.

Zatímco se dosavadní sokolská literatura povětšinou zaměřila výhradně na průběh sletů, prezentujíc je v souladu s tónem sokolských památníků jako neopakovatelnou oslavu českého národa, bylo by zajímavé pohlédnout na slavnosti očima autorů recenzovaného sborníku a ptát se společně s nimi po infrastrukturních a sociálně-hospodářských změnách, které byly plánováním festivit vyvolány. Jak se akce promítly do pražského rozpočtu? Kdo z nich bezprostředně profitoval a kdo naopak tratil? Především se ale musí pozornost upřít na dlouhodobé dědictví všesokolských slavností v městském a sociálně-ekonomickém kontextu, tedy na ono

„legacy“, které akademiky na mega-eventech zajímá nejvíce. Nelze vyloučit, že díky dalšímu kritickému bádání o problémech velkých sportovních akcí bude v následujících letech podryt nejen mýtus olympijských her a jiných sportovních mistrovství, ale i dosud neotřesitelný mýtus všesokolských sletů.

Martin Klement

DOI: 10.14712/23363525.2017.28

Roman Zaoral (ed.): *Money and Finance in Central Europe during the Later Middle Ages*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2016, 269 s.

Nebývá zvykem, aby se sborník sestavený na základě příspěvků přednesených na (byť mezinárodní) konferenci konané v Praze stal součástí prestižní řady renomovaného britského nakladatelství. Povedlo-li se to právě představované knize, nejde o šťastnou souhru okolností, nýbrž o propojení atraktivní a s ohledem na předpokládané publikum prakticky neznámé látky s vysokou reputací, jež se pojí se jménem editora. Roman Zaoral patří k našim nejvýraznějším badatelům specializujícím se na ekonomická témata (s patřičným přesahem do numizmatiky), a tak určitá renesance otázek souvisejících s dějinami středověkého obchodu, oběživá či stavu dobového účetnictví v současné české historiografii je do značné míry jeho zásluhou. Ostatně i konferenci, konanou roku 2013, jejímž tištěným výstupem je předkládaný sborník, uspořádal právě on.

Vraťme se však k obsahu samotné publikace, rozčleněné do čtyř sevřených oddílů, jimž předchází historiografický úvod z pera editora, jenž se zbytkem sborníku zdánlivě nesouvisí a po němž následuje výběrová bibliografie prací k tématu, nad jejíž reprezentativností se vcelku oprávněně pozastavil už Petr Vorel [Vorel 2006]. Svižně napsaný text, pojednávající o metodických východiscích poválečného střeoevropského bádání, má přitom hluboký význam, neboť seznamuje čtenáře s hlavními směry ekonomicky orientovaného bádání. Pozvolný přesun pozornosti od hledání podstaty fungování feudální ekonomiky a objasnění příčin její

pozdně středověké krize spíše k otázkám finančním (zadlužení či úvěru), na který Zaoralův text upozorňuje, se také zrcadlí v dalších kapitolách knihy.

Nejvíce prostoru věnovali sestavovatelé sborníku druhé sekci nazvané *Medieval Court Funding*, již tvoří hned pětice příspěvků. Způsobeno je to nejen zájmem, jemuž se v poslední době dvorský výzkum těší, ale rovněž boomem spjatým s odhalováním mechanismů výkonu moci, jež při správě podřízených území využíval Zikmund Lucemburský [*Hruza – Kaar 2012; Elbel – Bárta v tisku*]. Právě financování politických aktivit permanentně zadluženého císaře jsou totiž zasvěceny tři studie. Stanislav Bárta a János Incze přiblížili ve vhodně se doplňujících textech Zikmundovu zástavní politiku v Čechách i Uhrách. Ukázalo se přitom, že zatímco v českých zemích komora na obou vlách zástav (vlivem dobových okolností, jež králi zužovaly manévrovací prostor) významně trtila, Zikmund dokázal v Uhrách zejména v druhé půli svého kralování tento institut umně využívat k maximalizaci vlastních příjmů. Správu uherských komorních statků ale císař po většinu 20. a 30. let přenechával své ženě Barboře Celské, jejíž roli v Zikmundově vládním mechanismu osvětlila Daniela Dvořáková. Mocenská pozice, kterou si Barbora v zemi vybuodovala, se také podle slovenské badatelky stala příčinou jejího pádu. Vykonstruované obvinění, jemuž čelila záhy po manželově smrti, totiž umožnilo Albrechtovi Habsburskému zbavit energickou vdovu jejích rozsáhlých statků i politické moci a upevnit tak vlastní postavení. Financování nákladné politické aktivity Jana Lucemburského se v pozoruhodném příspěvku věnoval Zdeněk Žalud. Ten odhalil jak pravidelné zdroje komorních důchodů, jimž dominovaly příjmy z kutnohorské urbury a mincování, tak mimořádné zdroje výnosů. Na příkladu čtyř osob (dva měšťané a dva šlechtici) přiblížil zástupně Janovy věřitele, u nichž se snažil postihnout i motivaci, s níž králi půjčili. K té nejběžnější samozřejmě patřil přístup k jistým úřadům či titulům. Přehlédnout bychom však neměli zájem králových českých věřitelů o pojištění jejich investic zápisem na kutnohorské urbuře, která jediná garantovala jistotu výplat adekvátního množství

hotových peněz. Ani tak movitý král, jakým byl Jan Lucemburský ve středoevropském prostoru, tudíž nebyl schopen překročit limity středověké ekonomiky. Otázka financování dvora ustoupila do pozadí ve stati Petra Kozáka, jenž se zabýval dvorskými účty jagellonského prince Zikmunda. Tento mimořádný pramen, nemající v našem milieu srovnatelný protějšek, zavedl opavského badatele do vod dějin každodennosti. Největší díl pozornosti ovšem Kozák oprávněně zasvětil samotnému pramenu, který navzdory časnému editování dokonale zapadl, neboť se nehodil do krámu ani české, ani maďarské, ani polské historiografii, jež hleděly s despektem na slabost jagellonských králů. Autor přitom upozornil na adekvátní technické zázemí, jehož výsledkem vedení dvorského účetnictví bylo. Z hlediska účtyhodného dochování účtů byl ovšem klíčový svěbytný archivní přístup, který odlišoval jagellonské panovníky od ostatních dvorů střední Evropy, u nichž bych o obdobném způsobu vedení účetnictví už s ohledem na účty tyrolských Menhartovců příliš nepochyboval.

Petr Kozák přiblížil také jednoduchý systém účetnictví užívaný písařským personálem jagellonského prince. Hledání zárodků pokročilejší evidence výsledků ekonomické činnosti se přitom stalo pojítkem třetího oddílu nazvaného *Trade and Towns*. Cenný metodický příspěvek postihující vývoj, kategorizaci a terminologii městských knih českých a moravských měst 15. a 16. věku představila Pavla Slavíčková se Zdeňkem Puchingerem. Ti sledovali rovněž účetní systémy užívané uvnitř městských kanceláří, přičemž konstatovali, že se jich téměř nedotklo pozvolné šíření teoretických příruček týkajících se vedení účetnictví. Písaři naopak zůstávali věrni domácí tradici jednoduchého účetnictví, již dále rozvíjeli. Tento závěr ovšem v kontextu ekonomických možností domácích městských obcí příliš neudivuje. V případě nesrovnatelně silné Vratislavi je však podobný závěr, k němuž došel na základě torza dochovaných účetních zlomků Grzegorz Myśliwski, šokující. Kupce ze slezské metropole totiž s vyspělým italským a říšským prostředím pojily daleko intenzivnější vazby. Pokročilejší verze vedení účetnictví ovšem nenacházíme ani v tak významném obchodním

městě, jakým bezpochyby byl Gdaňsk. Beata Mozejko analyzovala účetní knihu postihující finanční závazky města vůči Kazimírovi IV. Z jejího rozboru přitom vyplynulo, o jak oblíbený zdroj příjmu se mezi královými věřiteli, jimž byly příjmy postupovány, jednalo. Navzdory elegantní a přehledné formě vedení zápisů však nelze ani v tomto případě hovořit o ryze podvojném systému. Z výše uvedeného tudíž vyplývá, že se do středovýchodní Evropy šířily vyspělé formy účetnictví jen velmi zvolna a že spíše než o zárodečných stádiích podvojného je vhodné uvažovat o osobitě rozvíjených verzích jednoduchého účetnictví. Otázkou zůstává, kde hledat příčiny tohoto stavu? Působila tu spíše méně rozvinutá obchodní výměna v naší části kontinentu či šlo o určitý mentální horizont, jež kupci nebyli s to překročit?¹

K pozoruhodnému pramenu – prešpurskému celnímu rejstříku – se v závěrečné studii sekce vrátil Balázs Nagy, který se jeho prostřednictvím pokusil reinterpretovat tradiční téma maďarského dějepiscectví: pasivní bilanci uherského zahraničního obchodu v 15. století. Teze o záporném saldu, prosazená autoritou Oszkára Paulinyiho, ale na základě údajů stejného (jen o 90 let mladšího) rejstříku, z něhož naopak vysvítá dominance exportu nad importem, odmítl Gyözö Ember. Jeho závěry podpořili Elemér Malyusz a András Kubinyi, když upozornili na význam obchodu s dobyt看em (už v 15. století) zohledněný jen částečně v rejstříku z let 1457–1458. Nagy navíc předpokládá pozitivní dopad extenzivního dolování. Výsledkem pak podle něj byla rovnováha uherského zahraničního obchodu již v 15. věku. Tato oprávněná korekce se přitom v mnohém shoduje s podnětnými tezemi představenými Marianem Dygem [Dygo 2006].

Čtvrtou část vyhradili sestavovatelé sborníku církevní sféře. Ukázkově vystavěný text představil Antonín Kalous, jenž se zabýval financováním aktivit papežských legátů a nunciů. Olomoucký historik postihl téma nejen diachronicky od 12. do 16. století, ale odhalil

rovněž mechanismy, které kurie užívala na straně jedné k zajištění činnosti svých vyslanců, na straně druhé pak k profinancování jejich nemalých dluhů u ní. Dlouhodobější pobyt mimo kurii totiž hradil každý legát, jak mohl, a až po návratu k papežskému stolci došlo k vyúčtování nákladů. Zajištění legace se tak navzdory ekonomickým možnostem kurie zásadně nelišilo od systému užívaného v dvorském prostředí [Reitemeir 1999]. Situace se však změnila v průběhu 16. věku, kdy papežský stolec začal využívat systém stálého zastoupení na klíčových místech středoevropské politiky, což také umožnilo efektivnější plánování výdajů než *ad hoc* vypravované legace.

Další dva příspěvky sekce byly koncipovány odlišně. Marek Suchý se vydal podobnou cestou jako Petr Kozák, když analyzoval stavební účty svatovítské katedrály z let 1372–1378. Ocitl se tím převážně na poli dějin cen a mezd, které náleží k tradičním tématům ekonomicky orientovaného výzkumu a v nichž u nás v současné době pokračuje především Roman Zaoral. Stranou šetření však Suchý neponechal ani financování obřího projektu, jehož podstatná část rovněž pocházela z výnosů kutnohorské urbury, či strukturu celkových výdajů v jednotlivých letech výstavby chrámu. Martina Maříková volně navázala na předcházející studii rozbořením financování Metropolitní kapituly (což je nezřídka ve vztahu ke zmíněné instituci až druhotný problém), která budování svatovítské katedrály dozorovala. Na základě korpusu účetních knih sestavila přehled důchodů, v němž nechybí desátek zapsaný na kutnohorské urburě, resp. na všech zlatých a stříbrných dolech království, jež byly rozdělovány mezi kanovníky. Podstatou hospodaření kapituly totiž nebyla snaha o maximalizaci příjmů, nýbrž zajištění co nejhojnější účasti kanovníků na liturgickém životě instituce. Podle účasti na bohoslužbách pak také byl jednotlivým kapitulárům vyplácen jejich podíl na ziscích kapitulní pokladny. Přesto se nabízí otázka, zdali se financování stavby chrámu nějak nepromítlo do stavu kapitulních financí.

Poslední sekce, nazvaná *Money and Minting*, působí jako nejméně homogenní oddíl publikace. Dáno je to především tím, že mincování jsou

¹ Tomu by nahrávala i absence dokladů podvojného účetnictví v hanzovních městech, na niž upozornil Mysliwski [2009].

věnovány vlastně jen první dva ze tří příspěvků. Poslední studie z pera Martina Štefánika naopak svým laděním koreluje mnohem více s třetím oddílem sborníku, neboť postihuje primárně stav městských financí uherské Kremnice ve 20. letech 15. věku. Jisté pojitko tu sice představuje kremnická mincovna, přehlédnout však nelze, že v textu slovenského badatele není ražbám vycházejícím z mincovny věnována ani zmínka. Štefánik totiž analyzoval městskou účetní knihu, na jejímž základě nastínil strukturu příjmů a výdajů obce. Na straně pasiv přitom přitahují pozornost opakovaně jednorázové (a nevratné) půjčky, jež město poskytovalo králi Zikmundovi, které z Kutné Hory lucemburské éry (coby vhodné analogie) v takové intenzitě neznáme. Zikmundovy dluhy vůči městské smetánce také asi stojí za dochováním písemnosti, která je jedinou zachovanou kremnickou účetní knihou.

Neúspěšnou snahu Karla IV. o prosazení regulace oběživa na jím ovládaném teritoriu přiblížil německý numizmatik Hendrik Mäkel. Síly obratného císaře stačily pouze na zásahy do struktury (druhořadé) drobné stříbrné mince, dohledu nad zlatými nominály se však Karel musel zřít. Komplexita celé problematiky by si vyžádala mnohem zevrubnější pojednání, než jaké mohl v krátkém textu nabídnout Mäkel, přesto článek tematizuje řadu podnětných otázek (mj. problematiku utváření/prosazování panovnických prerogativ, jež není uspokojivě vyřešena ani u nás). Jestliže Mäkelův text obsahově více méně odpovídá tematické orientaci publikace, pak studie Michaela Northa se mu jednoznačně vymyká. Německý badatel se totiž zabýval recepcí měnové reformy v severních oblastech Svaté říše římské v druhé polovině 16. století a rozdílnými přístupy jednotlivých krajů k proměněm říšské měnové politiky. Navzdory skepsi, jež obvykle provází tuto reformu při jejím pojednávání v literatuře, North zdůraznil důležitost reformy zaručující ekonomické fungování říše.

Oddíl věnovaný mincování představuje z koncepčního hlediska jednoznačně nejslabší místo sborníku, neboť vazby mezi jednotlivými (byť rozhodně ne nekvalitními) texty skřípou. Přesto lze publikaci jako celek hodnotit nanejvýš pozitivně! Ve vztahu k domácímu výzkumu

stojí za ocenění především oživení ekonomických témat, vytlačených v posledních letech na okraj badatelského zájmu. Vzhledem k tomu, že Roman Zaoral připravuje v tomto roce další konferenci, zaměřenou tentokrát na téma finančních krizí ve středověku, lze navíc doufat v to, že se setkání stane pravidelnou součástí (nejen) domácího medievistického kalendáře. Vratká stabilita soudobého globálního finančního systému, z níž obrození ekonomicky orientovaného výzkumu vyrůstá, hraje ostatně takovému záměru do karet. Zahraničnímu publiku se zase do rukou dostává ucelený přehled finančních, měnových i účetních reálií středověčného Evropy. Prestižní knižní řada, v níž sborník vychází, je přitom zárukou, že se knize dostane adekvátní pozornosti. Recenzovaný titul tedy má všechny předpoklady k tomu, aby vzbudil větší zájem o ekonomický vývoj centrální části starého kontinentu, která v pozdním středověku do značné míry saturovala neutuchající hlad Evropy po mincovním kovu.

Viktor Pohanka

- Dygo, Marian [2006]. *Wschód i Zachód: gospodarka Europy w XIV–XV wieku*. In. Gawlas, Sławomir (ed.). *Ziemia Polska wobec Zachodu. Studia nad rozwojem średniowiecznej Europy*. Warszawa, s. 117–194.
- Mysliwski, Gregorz [2009]. *Wrocław w przestrzeni gospodarczej Europy (XIII–XV wiek). Centrum czy peryferie?* Wrocław.
- Reitemeier, Arnd [1999]. *Aussenpolitik im Spätmittelalter. Die diplomatischen Beziehungen zwischen dem Reich und England 1377–1422*. Paderborn.
- Vorel, Petr [2016]. Zaoral Roman (ed.). *Money and Finance in Central Europe during the Later Middle Ages. Český časopis historický* 114 (4): 1066–1069.
- Hruza, Karel – Kaar, Alexandra (ed.) [2012]. *Kaiser Sigismund (1368–1437). Zur Herrschaftspraxis eines europäischen Monarchen*. Wien.
- Elbel, Peter – Bárta, Stanislav (ed.) [v tisku]. *Hof und Kanzlei Kaiser Sigismunds als politisches Zentrum und soziales System*.

DOI: 10.14712/23363525.2017.29

Nicolas Maslowski – Jiří Šubrt a kol.:
Kolektivní paměť: K teoretickým otázkám.
 Praha: Karolinum, 2014, 319 s.

Pod pojmem „problematika paměti“ si dokážeme mnohé představit: paměť jako uchování minulého; paměť jako zdroj zkušeností a schopností; paměť jako síť prožitého, jako ozvěna času, který uplynul. Definic bychom našli ještě celou spoustu, o minulosti se dá bezesporu prohlásit, že vytváření vzpomínek má přímý vliv na prožívanou současnost. Řečeno okřídlenou větou romanopisce George Orwella: „Kdo ovládá minulost, ovládá budoucnost, kdo ovládá přítomnost, ovládá minulost.“ A zde už se dostáváme ke stěžejní otázce autorů odborné publikace *Kolektivní paměť: K teoretickým otázkám*, kteří se pokouší danou problematiku uchopit z hlediska sociologického a historického.

V poslední dekádě prodělal výzkum paměti v sociálních a humanitních vědách bouřlivý vývoj, ne snad proto, že by v hlubší minulosti byla paměť zcela přehlížena. Právě z různých důvodů, které kniha mimochodem názorně vysvětluje, je nicméně tato oblast v centru pozornosti až v posledních desetiletích. V tomto novém souboru koncepcí, teoretických poloh a metodologických přístupů není snadné se orientovat ani pro odborníky. Dynamické tempo růstu zájmu o problematiku inspirovalo editory této publikace Nicolase Maslowského a Jiřího Šubrtu k pokusu přehledně vyložit všechny důležité koncepce paměti, které se v posledních letech a desetiletích ve společenských vědách objevily. Tento úkol pochopitelně nebyl snadný, přesto se autorům podařilo vytvořit jakýsi maják, orientační východisko, jež by nemělo ujít pozornosti nikomu, kdo se o fenomén kolektivní paměti chce jenom trochu zajímat. Cílem knihy ovšem nebylo pouze s pomocí dalších odborníků sumarizovat dostupné vědění, ale také přispět k artikulaci nových inspirativních výstupů, nabízet cesty a směry, kam by se studium paměti mohlo ubírat.

Vznikají otázky: Proč se o kolektivní paměti ve společenských vědách mluví jako o možném novém paradigmatu? A co si pod kolektivní paměť vůbec představíme? Na tyto a jiné otázky odpovídá řada odborníků, kromě zmíněných

editorů své příspěvky poskytl například socioložka Olga Šmídová-Matoušová nebo historikové Eduard Maur a Miroslav Hroch a Jan Horský. Kolektivní monografie sice svou povahou neposkytne souvislý a návazný výklad, citlivým výběrem hostů a svou formou ale nabízí pestrou škálu postojů a úvah, v níž se díky logické struktuře textu snadno orientuje. Publikace je pro přehlednost dělena do pěti základních tematických celků; následně vybrané příspěvky ve stručnosti zmíníme.

První kapitola se věnuje obecné teorii kolektivní paměti. Není divu, že tu nalezneme zejména badatele, který stál u samotného zrodu zájmu o kolektivní paměť. Právě Maurice Halbwachs (1877–1945), francouzský filosof a sociolog, svým dílem prohlubuje myšlenky Emila Durkheima a rozpracovává ideu sociologického přístupu k paměti. Stejně jako Durkheima ho zajímala sociální realita a sociální vědomí. Zavedl termín rámce paměti, přičemž paměť chápal jako sociálně podmíněný konstrukt, bez něhož nemůže jedinec ani společnost pochopit a organizovat vzpomínky. Rámce mají dle něho čtyři základní roviny: rovinu rodinnou, třídní, rovinu recepce globální společnosti a v neposlední řadě náboženský rozměr. Rámce konstituují zvyky, pravidla, funkce i hodnoty (s. 20). Halbwachsova premisa rozumění paměti je výlučně kolektivistická. Neuměl si představit izolovaného jedince, který disponuje pamětí. Vzpomínky z raného dětství scházejí právě proto, že jsme ještě nebyli sociálními bytostmi. Lze jistě namítnout, že v dnešní době, svou povahou více individualizované a atomizované, je tato premisa hůře obhájitelná, přesto můžeme dílo Maurice Halbwachse považovat za ustanovující v problematice paměti v rámci společenských věd.

Znovuobjevení „paměti“ a v podstatě i Halbwachse proběhlo zhruba v 70. letech 20. století. V kapitole *Soudobé teorie sociální paměti* (s. 31–45) se pozornost soustřeďuje hlavně na teoretické systémy Pierra Nory a Paula Ricoeura. Nora totiž tematizuje napětí mezi historií a pamětí. Paměť je podle něho emocionální, má posvátný charakter a zavazující funkci pro jedince. Oproti tomu historie rekonstruuje minulost, dopátrává se k pravdě, má univerzalistický rozměr, a jak Nora tvrdí, jejím posláním je zničit

živou paměť, kterou prožíváme vnitřně. Lze podotknout, že v současnosti dochází k zájímavému procesu. Zaniká národní paměť a národní minulost. Niterná potřeba člověka nahlížet minulost a připomínat si ji dává vzniknout tzv. inventáři míst. Nora je nazývá „místa paměti“, pod tímto termínem si lze představit památníky, muzea, hřbitovy, archivy či sváteční jednání. Paměť je neustále ohrožována zánikem, pokud není prožívána. Místa paměti zaručují, že si ji i nadále můžeme připomínat. Z antagonismu historie a paměti vychází i myšlenky Ricoeura. Podle něj je důležité nalézt rovnováhu mezi pravdou (historie) a emociální věrností minulosti (paměť).

Klíčovým faktorem paměti je její selektivita. Je nestálá, proměňuje se, vytváří se nové mýty, probíhá vytěsňování a přepisování. Pokud se ptáme po identitě, po tom, kdo jsem a kam patřím, ptáme se automaticky po podobě paměti. Je patrné, že tento fakt stojí za „bojem o paměť“, za paměť jako předmětem politického boje. Vztah moci a paměti je také tématem příspěvku Nicolase Maslowského, nazvaného *Politika paměti jako nástroj manipulace a morálky* (s. 69–81). Autor tu rovněž uvažuje o poměru pravdy a její manipulace ve veřejném diskurzu. Klade si například tyto otázky: Je kolektivní paměť svrchovaná morální povinnost? Jak je rezistentní vůči různým interpretacím dějin v rámci politického soupeření? Kdo vstupuje do boje o jednotu kolektivní paměti? Ovšem je škoda, že kniha své těžiště výkladu více neposunula právě k analýze propojenosti paměti a moci ji utvářející.

Pronikání tématu paměti do společenských věd samozřejmě proměnilo i úlohu samotného historika. Komentář k této okolnosti nalezneme v jednom z vrcholů knihy, ve vynikajícím textu Miroslava Hrocha *Paměť a historické vědomí očima historika* (s. 46–65). Také on vykládá současnost jako hroutící se struktury s patrnou ztrátou kontinuity. Jeho uvažování směřuje k promyšlení nového způsobu studia minulosti, po otázce významu historika při bádání o kolektivní paměti se také ptá, jak důležitá inovace je vlastně kolektivní paměť v historické vědě. Hroch roli kolektivní paměti nepřeceňuje a spíše ji vnímá jako jeden z fragmentů, důležitých složek, které máme do svého studování zahrnout. Klíčový

moment jeho úvah nastává v okamžiku, kdy analyzuje potenciální funkcionalitu vědy jako platformy pro vytváření politicko-výchovné informace. Podle Hrocha věda nesmí utvářet kolektivní paměť a konstruovat „pokrokové tradice“. Jak se proměňují politické, kulturní a náboženské instituce, mění se i hodnota konkrétní informace. Samotný jev existence informace má nicméně trvalejší platnost, historik má pouze korigovat a doplňovat informace, ne pracovat ve službách politických zájmů na tvorbě kolektivní paměti.

Historik Eduard Maur ve svém příspěvku svoji pozornost upíná na kulturní paměť jako nositelku smysluplnosti minulosti (s. 141). I on sleduje krizi národní paměti jako reakci na extrémní nacionalismus první poloviny 20. století a růst individualismu, multikulturalismu, postmoderny a názorové plurality. Kolektivní paměť, tradici a mýtus chápe jako výsledek politiky, manipulace a konstrukce. Posláním je legitimizační funkce, základní agendou kolektivní paměti je sdělovat normativy a hodnoty. V době rozpadu celistvosti paměti dochází k potřebě vytvářet symboly kontinuity, centra historické paměti. Připomínání si osudových chvil dějin (kupříkladu bitvy, kulturní zlomy, významná narození a úmrtí) v nás probouzí citové vazby k minulému. Nicméně Maur tvrdí, že zápas o minulost probíhá neustále a v českém prostoru připomíná například polemiky o povaze husitského povstání, ve Francii se podobná debata vede například o Velké francouzské revoluci z konce 18. století.

O proměně vzpomínky jakožto fundamentální dimenze kolektivní paměti v recenzované publikaci uvažuje více autorů. Václav Smyčka v textu *Vzpomínáme na vzpomínku* (s. 155–169) vysvětluje, že utopie neproblematické minulosti není možná. Narativní kritika je vlastní současnému diskurzu, vstupujícímu do konstrukce paměti společnosti. Klade si otázku, proč je vůbec možné aktivní prožívání paměti? Podle něho je tomu pro emotivnost dané vzpomínky. Kolektivně prožívaný hněv, nenávisť, stud, zalíbení, hrdost apod. vytváří různé silné vazby mezi jedinci v etniku. Přitom emoce je pečeti vzpomínky. Emotivní náboj a charakter vazeb lze ovšem měnit odlišnou narací a interpretací

dějinného momentu. Proměnlivost paměti tak způsobuje nestabilitu kultury vzpomínání.

Další pohledy na transformační povahu paměti nalezneme u autorů v odděle knihy *Kolektivní paměť, sociální a kulturní trauma* (s. 177–210). V zamyšlení Marcela Tomáška *Různá nahlížení na kolektivní paměť; koncept sociálního traumatu jako jeden z aktuálních přístupů* (s. 179–194) se dozvídáme, jak je trauma prožíváno na úrovni společenské skupiny a jakým způsobem vstupuje do narativu. Coby nejtypičtější reprezentant široce sdíleného traumatu je uváděn holokaust, systematické a plně institucionalizované vraždění židovského obyvatelstva v Německu za druhé světové války. Dále v kapitole *Vynalezená a nalezená minulost: nástin sociologie kulturního traumatu* (s. 195–210) Csaba Szaló a Eleonóra Hamar vysvětlují, jak obtížným a konfliktním procesem probíhala interpretace holokaustu při vytváření konstrukce společenské vzpomínky. Dále zdůrazňují, že obsahem kolektivní paměti není pouze progresivní vzpomínání na hrdinství a velikost minulosti, nýbrž svou závaznou roli hrají i příběhy tragické a traumatické. Nabízejí strategii, jak zkoumat povahu minulosti, a možnosti poznání s pomocí kulturní sociologie: „Svět se mění, a pokud chceme našemu světu porozumět, je třeba porozumět právě tomu, jak vznikl a jak se proměňuje. [...] Kulturní sociologie zde kráčí ve stopách Michela Foucaulta, který znovu spojil historii světa s historií rozumění tomuto světu“ (s. 210).

Spojitosť paměti a identity, resp. vzpomínky a sociální koheze, je předmětem hned dvou příspěvků Jakuba Mlynáře (s. 213–235 a 257–276). Právě vyprávění, rozpomínání na minulé, konstruuje sociální začleňování, utváří a upevňuje sociální identitu. Slovy Mlynáře je jednou z velkých výzev sociologie popsat a vyložit vztah paměti a identity, promyslet hranice individua jakožto aktivního účastníka při utváření společenského klimatu a hranici společnosti, nadindividuální struktury legitimizující pravidla, hodnoty a samozřejmě i citové zbarvení okamžiků z dějin člověka. Dominující vliv na utváření společenské identity mají stále národní státy a podle Mlynáře se dnes politické modely států pohybují na ose mezi nacionalismem s pevnou

identitou a hyperliberální univerzalistickou sounáležitostí. Stát kontroluje vytváření totožnosti občanů a používá strategie k hledání sjednocujícího principu. Individualizovaná a pluralitní společnost ovšem otevřela dveře k nejistotě, je obtížnější se rozhodovat mezi soupeřícími mytologizujícími příběhy, to vše na pozadí globalizujících kultur.

Prostřednictvím knihy *Kolektivní paměť* čtenář snadno pronikne do problematiky, seznámí se s první koncepcí paměti v sociální perspektivě Maurice Halbwachse, dále zjistí, proč kolem 70. let došlo k oživení tématu kolektivní paměti a proč je pro výzkumníky tato problematika tak důležitá. Texty, editované Nicolaem Maslowským a Jiřím Šubrtem, jsou přesto spíše uvedením, představením problematiky kolektivní paměti než vyčerpávající analýzou. Čtenáři se tak před očima otevírají možnosti, jak nahlížet a chápat sdílené vzpomínky a jaké významy pro nás má studium paměťových konstruktů.

Zdá se, že recenzovaná publikace přichází v ten pravý čas. Objevují se různé otázky: Nečelí snad dnes západní společnost ve světle událostí posledních let novou poptávkou po historických revizích? Neznamená vpád nových médií (internetová periodika, blogy, sociální sítě atd.) do našich životů postupný zásah do podoby utváření společenské identity a vztahu k minulosti? Když dnes odborníci mluví o oživení nacionalismu a novém kole zápasu liberalismu s konzervativním viděním světa, není to zároveň niterný zápas o zachování sevřenější komunity, živý strachem ze ztráty vazby na tradice a mytologizovanou minulost?

Porozumět způsobům sebeutváření, pokus pochopit svět optikou lidí. Tento biografický obrat ve společenských vědách ovšem naráží na nemálo překážek a obtíží. V epilogu knihy poskytnou autoři publikace řadu dilemat, kterým bude každý, kdo projeví zájem o hlubší vzhled do problematiky, čelit. Rozpor individuální a kolektivní paměti, rozpor ducha a hmoty, mýtu a vědy či racionality a iracionality jsou pouze některé z nich. Závažnost jevu dnešního vzdalování minulosti a patrně prohlubující se krize důvěry by nicméně vědcům měla poskytnout dostatečné motivy pokračovat

v inovativním myšlení na půdě problematiky kolektivní paměti. A svým dílem k tomu přispívá i tato inspirující publikace.

Ladislav Vávra

DOI: 10.14712/23363525.2017.30

Marek Jakoubek (ed.): *Teorie etnicity. Čítanka textů.* Praha: SLON, 2016, 737 s.

Etnicita je vhodná k soustavnému přemýšlení.

Úvodní motto nabídla jedna z dvaceti čtyř prací zařazených v čítance. Některé z nich jsou přijímány jako klasické k tématu etnicity, protože za dobu své existence vykazují neměnnou kvalitu, jiné zase otevírají pro českého čtenáře nečekané perspektivy (zvláště, jsou-li vztaženy k české společnosti). Všechna díla však rozšiřují značně omezený a nesourodý základ český psaných nebo do češtiny přeložených děl týkajících se etnicity. Uvědomění si problematičnosti a překérnosti některých pojmů, proces jejich rekonceptualizace, nová paradigmatata a především soustavně a systematické kritické uvažování jsou všem pracím publikovaným v této čítance vlastní. Základní zde položená otázka zní, zda pojem etnicita je koncept vysvětlující, nebo vysvětlovaný. To, že je s ním zacházeno oběma způsoby, mnohdy i současně, představuje rozpor, který je v textech tematizován.

V úvodu editor nejprve zpochybňuje předmět celé knihy, tzn. samotný pojem etnicity a jeho obecně vnímaný význam. Zproblematizuje pojem od samého základu tím, že jej představí jako konceptuální nástroj, tedy nikoli jako apriorní a samozřejmou součást popisovaného světa. Upozorní na české používání pojmu etnicita pouze v singuláru a skutečnost, že ani český jazyk ani čeští čtenáři nejsou připraveni etnicitu „pluralizovat“. Dále předem zklame možná očekávání, že by snad v závěru knihy mohlo dojít k přesnějšímu definování předmětu zájmu, a ujistí čtenáře, že na něj nečeká ani základní obecně platná definice či teorie etnicity. Jakkoli to působí paradoxně, jedná se o vstřícný krok vůči čtenářům. Ti z nich, kteří jsou ve čtení sociálněvědních textů zběhlí, vědí, že škála

názorových odlišností je rozsáhlá, ti ostatní se alespoň mohou duševně připravit na komplikace při snaze texty nějak uchopit.

Kdo „s etnicitou“ v myslí do terénu vstoupí, jistě si odnese poznání „etnických fenoménů“, říká se dále v předmluvě, etnicita je jen „slovo, které získává svůj význam použitím v řeči“ či ve vztahu k některé z teorií, které ji jako takovou teprve ustaví. Editor opakovaně varuje před vymezováním hranic etnicity poukazováním na odlišné závěry různých autorů a jejich děl. Podle něj se jedná o problém srovnávání nesrovnatelného – různé texty o „etnicitě“ nemají společného jmenovatele. Z textů v čítance by mělo být čtenáři zřejmé, že pojem neukotvením teoretické báze a nepřesně vyjadřovanými kritérii, které jsou příčinou nemožnosti „rozuzlení“ v závěru knihy. Neexistuje žádná jediná správná teorie etnicity, zní závěr, a tak se čtenář musí připravit na potýkání se s mnohostí definic i názorů z nich plynoucích.

Klíčovou hodnotou pojmu etnicita je podle editora čítanky jeho hodnota výkladová. Koncept si svá fakta do značné míry vytváří sám, není tomu tedy tak, že bychom se jeho prostřednictvím dívali na fakta již hotová. Čítanka textů směřuje především k akademickému publiku, které – operujíc pojmem etnicita převážně libovolně bez přihlídnutí alespoň k dílům svých českých kolegů – tak dostává podnět k systematictějšímu uchopení etnicity. Důvodů pro vydání této čítanky však viděl editor více. Byl jím přesun „etnicity“ z odborného diskurzu do veřejného života, kde vznikl lidový model pojmu bez jakékoliv jeho odborné reflexe, a dále neexistence nějakého souboru zásadních textů vztahujících se k etnicitě, které by byly dostupné českému čtenáři. Tuto funkci u nás dosud plnilo jediné ucelené pojaté dílo o etnicitě vydané v českém jazyce, a to překlad knihy T. H. Eriksona *Etnicita a nacionalismus* [2012]. Mezi ní a touto čítankou je ale podstatný rozdíl – Erikson texty vysvětluje a jeho kniha tak místo role čítanky naplňuje roli výkladového a normativního textu. Ve snaze se právě tomuto vyhnout dokládá Jakoubek způsob, jakým se vysvětlující extrakty z jiných textů mohou vymknout svému smyslu a následně fungovat jako samo výkladové schéma, a to na další knize, čítance

textů *Pohledy na národ a nacionalismus*, editované Miroslavem Hrochem [2003]. Jakoubek se naopak snaží čtenáře osvobodit od „brýlí“ někoho jiného, doufá, že si každý zvolí svou vlastní perspektivu, kterou bude na texty nahlížet. Proto texty v této knize až na jedinou výjimku, opatřenou ovšem vysvětlením, nijak krácejí. Nabízí se tu tedy možnost pracovat s texty hermeneuticky, docházet k vlastnímu porozumění. Jakoubek v této souvislosti upozorňuje na skutečnost, že v České republice se více „převypravuje“ a méně bádá, a to přesto, že antropologie má tvořit vědní diskurz, představovaný především tvůrčí badatelskou pozicí. To je jeden z několika dobře mířených etických štulců, které Jakoubek v předmluvě uštědří svým kolegům akademikům. Je zřejmé, že mluví o žité realitě, která však je jen zřídka takto explicitně veřejnosti odhalována.

Výběr textů je zřetelně založený na dlouhodobém a nikoliv povrchním studiu. Lze ho jen těžko zpochybnit, nechybí zde ty nejčastěji citované práce, jako jsou *Etnické skupiny a hranice* Fredrika Bartha či *Bída primordialismu: demystifikace etnických vazeb* Jacka D. Ellera, Reeda M. Coughlana, a ani zvučná jména jako Arnold Leonard Epstein, Richard Jenkins, Abner Cohen, Max Gluckman či Rita Astuti. Editor, maje k tématu načteno a nastudováno mnohé, se navýsost důkladně dělí o své vědění s čtenářem. Bohatě na informace jsou i poznámky pod čarou, vysvětlující souvislosti a vazby jinak nesrozumitelné či neznámé. To, že předmluva sama o sobě může sloužit jako ucelená studie o pojmu etnicita a jeho pojmání v anglofonním světě, je jisté. V každém případě anotace jednotlivých textů připravené editorem napomáhají jejich pochopení a usnadňují je, čtenář se díky jeho upozorněním snáze orientuje i v tom, co je v textech nevyřčené, a přesto přítomné. Samotné vybrané texty pak vytváří další úroveň, poskytující průřezové diskurzním polem obecný přehled o pojmu. Zdánlivě chybějící kontextualizaci textů osvětluje editor na základě svého názoru, že kniha není a nemá být učebnicí, která by čtenáře seznámila se zkoumaným fenoménem stran otázek jeho vývoje, výkladových paradigmat a různých poloh diskurzu. Přesto předmluva kontext nabízí, ať už skrze pohled na

setrvalý či měnící se postoj autorů textů k pojmu etnicita představením jejich dalších prací, či seznámením čtenářů s teoretickými hledisky, kterými je etnicita v textech nahlížena. Mezi kritéria pro výběr textů, jež dají čtenářům možnost nahlédnout etnicitu, patřilo zejména uplatnění antropologické perspektivy v jejich rámci, dále pak skutečnost, že původním jazykem všech studií je angličtina, a také temporální charakter prací, které dle data svého vydání a obsahu shrnují vývoj pojmu a diskurzu, jež se k němu váže. Seznam autorů a jejich stručnou bibliografii sestavil editor do medailonků umístěných na konci knihy.

První část čítanky tvoří sedm (meta)teoretických studií, vydaných v letech 1989–1992. Je zde mimo jiné diskutována obecně přijímaná esencialita etnicity, kdy nejčastěji kladená otázka zní „Co je etnicita?“, což vede k mnoha sporům o její definici. Čtenáři je představena škála různých přístupů, z nichž lze vyvodit dílčí závěr, že etnicita není přirozená, není to přírodní fenomén, ale pracovní nástroj. Autoři tu diskutují nad pracemi a myšlenkami svých kolegů, vycházejí z nich, falzifikují je, či verifikují, v zásadě však myšlenku stále rozvíjejí, což je jev na naší akademické scéně málo vídaný. Čtenáři se tak nabízí možnost srovnání, jak různě lze chápat stejný text a jak odlišné mohou být závěry z něj vyvozené. Po přečtení první části zůstane přítomná otázka, zda je etnicita vlastností skupin, či produktem historických okolností. Přestože má smysl pouze ve vztahu, existuje jako samostatný koncept, ovšem určovat ten, který by byl pro antropologickou komparaci nevhodnější, bylo kontraproduktivní.

Část druhá obsahuje jedenáct příspěvků, týkajících se jednotlivých přístupů k tematizaci etnicity, vydaných v letech 1969–2009. V nich se etnicita představí v různých polohách – jako politický fenomén, zájem určité skupiny, emocionální aspekt identity, jako výsledek sociální situace a životních potřeb; je možné sledovat, jaký úkol plní při strukturování sociálních vztahů, jaké vytváří překážky, kdy je vnímána a preferována a kdy naopak potlačována, jaká je její analogie s přibuzenstvím a v neposlední řadě proč představuje v interakcích jednou stigma a jindy zase slouží jako nástroj či zdroj.

Třetí část knihy sestává ze šesti případových studií z let 1940–1995. V nich je možné na konkrétních případech sledovat, jak se postupně měnily úvahy o etnicitě. Přestože autoři při práci používali různé nástroje a jejich teoretická výbava zpočátku postrádala i jednotnou terminologii, zřetelně se tu projevila například síla důkladného etnografického popisu. Texty zachycují rozdíly, které se objevily při změnách zkoumaného terénu, s posunem od „tradičních společností“ ke společnostem v moderních státech. K minulosti a původu se tak jako základ etnické identity přidružilo třeba místo pobytu či způsob obživy. Je zde zřetelně rozvolnění zkoumaného fenoménu, odpovídající postupně globalizovanému světu, kdy čtenář může vnímat relativitu tvrzení dříve apriorních a dnes předstávujících jednu z alternativ.

Zásadním aktivem čítanky, v čemž se shodujeme s editorem, je především přínos textů přeložených do češtiny k udržení českého vědního diskurzu na téma etnicity. Bohatství názorů vyžaduje bohatství jazyka, co není vyjádřitelné, neexistuje. Inspirativními postoji, příměry a myšlenkami texty přímo překypují. I dnes lze brilantní argumentací proti primordiální povaze etnicity v jednom z nich zcela samozřejmě operovat v současných procesech konstruování nových vazeb v rámci Evropy. Koncept primordialismu se objevuje při stále nových příležitostech a dále slouží k obhajování neuchopitelných, prý apriorních, ale vždy afektivních vazeb.

I přes nesnadnou duševní konzumaci je tento editorský počín vítán. Umožňuje alespoň v jedné části antropologického bádání seznámení s vývojem formování dnešního postoje k etnicitě v akademickém světě a s jeho podstatou. Při čtení textů s přihlédnutím k datu jejich vydání se nelze vyhnout zamyšlení nad tím, jak minimální informace k tématu měli vědci ve stejné době v Československu, o jejich možnostech vést nějakou relevantní diskusi ani nemluvě. Zde se nabízí základ, na kterém se dá stavět, který se dá rozvíjet a bez jehož znalosti by si po vydání této publikace měl každý badatel na poli etnicity dobře rozmyslet, nakolik je s historickým, teoretickým i metodologickým kontextem pojmu etnicita seznámen. Antropologie je natolik interdisciplinární vědou, že na jeden fenomén

dokáže pohlédnout z mnoha různých perspektiv a následně vytvořit množství protikladných vysvětlení. Přesto, anebo právě proto je toto bohatství myšlenek příhodným příspěvkem pro českou společnost, která se dlouhá léta musela nuceně spokojit s černobílým viděním světa, ve kterém teorie etnosu Juliana Bromleje představovala jeden z mála dostupných i žádaných inspiračních vrcholů.

Marcela Brabačová

DOI: 10.14712/23363525.2017.31

Petruška Šustrová – Josef Mlejnek jr.:
***Zaostřeno na komunismus.* Praha:**
Euroslavica, 2014, 294 s.

V roce 2014 vydalo nakladatelství Euroslavica pro Nadační fond angažovaných nestraníků knihu Petrušky Šustrové a Josefa Mlejníka jr. *Zaostřeno na komunismus*. Kniha vznikla na základě rozhlasových pořadů, respektive ze scénářů a přípravných materiálů pro pořad *Zaostřeno na moderní dějiny*, který vysílal Český rozhlas 6 v letech 2009 až 2013 a později Český rozhlas Plus v rámci pořadu *Historie plus*.

Jak uvádějí autoři v úvodu knihy, v každém díle rozhlasového pořadu a posléze v každém textu v knize přiblížili určitý historický trend nebo událost prostřednictvím vlastního slova, ukázek z knih nebo článků. Cílem pořadu a knihy bylo „poukázat na příčiny a důsledky zapomenutých či opomíjených událostí a fenoménů a opomíjených souvislostí anebo na nepřítli známé souvislosti událostí takzvaně všeobecně známých“ (s. 7).

V předkládané knize ovšem autoři zúžili téma z moderních dějin pouze na komunismus. Kniha tak představuje klíčové momenty historie a vývoje komunistických režimů, především ve střední a východní Evropě, základní dějinné trendy, historické události a charakteristiky totalitních levicových režimů. Sestává ze čtyřiceti pěti krátkých, několikastránkových textů. Každý z těchto textů představuje určitou událost dějin komunismu nebo „věci, v nichž se fenomén komunismu nějakým zajímavým či výstižným způsobem odráží“ (s. 7). Prostřednictvím těchto

na první pohled nesourodých textů se kniha snaží ukázat základní charakteristiky a rysy komunistických totalitních režimů a trendy jejich historického vývoje. Texty se věnují různým aspektům komunistické historie, od revolucí, válečných výbojů přes zákulisí politických rozhodnutí, propagandu a politické procesy až po odpor proti komunismu a jeho potlačování. Texty pojednávají jak o událostech českých, tak světových dějin. Kniha začíná textem o Pařížské komuně a popisem jejího levicového a totalitního charakteru a končí textem o obsazení gruzínského města Gori ruskou armádou v roce 2008. Jinak se ale všechny texty vztahují k událostem dvacátého století.

Kniha je rozdělena do čtyř hlavních částí. První část, nazvaná Dobyť moci a stalinismus, se zabývá především komunismem v Rusku – a později Sovětském svazu. Začíná kapitolou o Ruské revoluci a končí kapitolou o Stalinově smrti. V této části se pojednává o popravě carské rodiny, o fenoménu mumifikace předních komunistických funkcionářů, o ruských i českých monstrprocesech nebo o perzekuci církví. Druhá část knihy, nazvaná Válka a expanze, se věnuje snahám o šíření komunismu, od expanzivních válek po úsilí diplomatů. Najdeme zde texty týkající se tzv. zázraku na Visle, československo-sovětské tajné dohody o uranu, korejské války nebo invaze do Afghánistánu. Třetí část knihy, nazvaná Tání, reformy a vzpoury, obsahuje kapitoly o měnové reformě, povstáních v Německu, Maďarsku a Polsku nebo o Chruščovovu tajném projevu na XX. sjezdu Komunistické strany SSSR. Čtvrtá část Od normalizace k perestrojce se zabývá posledními fázemi dějin komunismu v Evropě v sedmdesátých a osmdesátých letech dvacátého století. Tato část zahrnuje například texty o vzniku polské Solidarity nebo o nástupu Gorbačova, ale obsahuje zároveň nejvíce kapitol týkajících se Československa – věnuje se například Antichartě, procesu se členy VONS či událostem na pouti na Velehradě v roce 1985.

Kniha Zaostrěno na komunismus se nezabývá jedním úzkým tématem vědecky, ale zpracovává obecnější téma, které ukazuje v souvislostech a v široké perspektivě. Tento fakt představuje zároveň plus i minus knihy. Sami autoři v úvodu přiznávají, že kniha si nemůže

dělat nárok na status vědecké publikace, neboť nevychází z žádného výzkumu ani studia v archívech, nepřichází s novými teoriemi, informacemi ani objevy (s. 8). Cílem knihy je něco jiného. Její pozitivní přínos tkví právě ve faktu, že představuje dějiny komunismu v souvislostech, neboť českým historiografickým pracím často chybí pohled na dané téma v širší perspektivě a analýza hlubšího kontextu. Vychází velké množství prací zaměřených na velmi úzké, specifické téma, které mají zcela jistě své důležité místo, nicméně jejich celospolečenský význam je diskutabilní. Tato kniha naopak zpracovává mnoho různých témat, jeví a události spjatých s různými časovými obdobími a s různými zeměmi. Autoři předkládají mozaiku fenoménů spjatých s extrémně levicovým přístupem ke světu, a i když zde není jasná jednotlicí linka ani samostatná podrobnější analýza komunismu obecně, i velmi vzdělaný čtenář bude mít po přečtení knihy pocit, že historii komunismu rozumí lépe. Skrze předkládané texty věnující se vybraným událostem vyvstávají paralely konkrétních historických událostí napříč časem a prostorem. Díky tomu lze v knize na některých místech sledovat i analogie se současnými událostmi, což může vést čtenáře také k lepšímu porozumění dnešní Evropě.

Kniha v sobě propojuje malé i velké dějiny. Příběhy jednotlivců, kteří měli nějakou významnou roli v dějinách komunismu, události, které se zdály bezvýznamné, ale přitom později měly velký historický dopad, i velké dějinné trendy. Zabývá se známými událostmi, stejně jako zapomenutými či obecně málo známými fakty.

Průřez dějinami komunistických režimů a jejich klíčových momentů přináší možnost povšimnout si fenoménů a procesů v dějinách a v totalitních režimech, které se neustále opakují a mají více či méně podobný průběh. To může čtenáře podnítit k přemýšlení o podobnosti mezi komunismem a nacismem, o společných rysech evropského a ruského komunismu a rozdílech mezi nimi nebo o již zmíněných paralelách se současnou politickou situací.

Další pozitivum knihy tkví také v tom, že autoři se nebáli napsat o českých dějinách některá fakta, která stále ještě není populární připomínat ani mezi odbornou veřejností. Kniha by mohla být ještě přínosnější, kdyby autoři

na některých místech přímo upozornili na společné rysy komunistických a nacistických režimů. Rovněž by mohlo být zajímavé věnovat pár kapitol myšlenkovému světu některých socialistických myslitelů a cestě od těchto myšlenek k jejich propagaci a uplatnění v praxi.

Kniha je vhodná pro laickou veřejnost, která si chce rozšířit obzory o to, co ji „ve škole nenaučili“, ale zcela jistě je přínosná také pro odbornou

veřejnost z řad sociologů a historických sociologů, kterým může chybět hlubší historické vzdělání a detailnější povědomí o dějinách dvacátého století. Těm kniha pomůže uvědomit si širší historické souvislosti a doplnit méně známá fakta do skládačky novodobých dějin.

Karolína Honsová

DOI: 10.14712/23363525.2017.32